

Katakumby monasteru supraskiego

Antoni Mironowicz

Uniwersytet w Białymstoku, Katedra Teologii Prawosławnej, Polska

ORCID: 0000-0001-7856-2191

amir@uwb.edu.pl

Mironowicz A., *The catacombs of the Suprasl monastery*, Elpis, 24 2022: 41-49.

Abstract: The bodies of the founders and representatives of many prominent Orthodox families from the Grand Duchy of Lithuania were buried in the catacombs of the Suprasl monastery in the 16th century. Some of the people buried in the catacombs were transferred to the altar part of the Church of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary in 1644. Currently, an important problem is the protection and reconstruction of the Suprasl catacombs.

Streszczenie: W katakumbach klasztoru supraskiego w XVI wieku spoczęły ciała jego fundatorów i przedstawiciele wielu wybitnych prawosławnych rodzin z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Część pochowanych w katakumbach osób została przeniesiona do części ołtarzowej cerkwi sobornej Zwiastowania NMP w 1644 roku. Obecnie ważnym problemem staje się zabezpieczenie i rekonstrukcja katakumb supraskich.

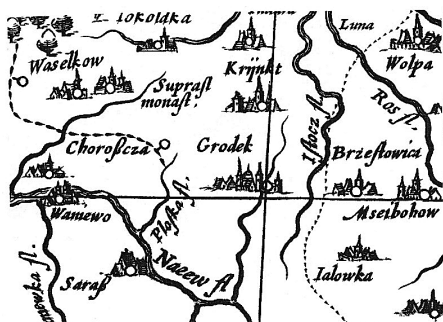
Keywords: Suprasl monastery, catacombs, Khodkiewicze

Słowa kluczowe: monaster supraski, katakumby, Chodkiewicze

*

Monaster supraski był w XVI wieku największym prawosławnym ośrodkiem zakonnym na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego [Nikolaj (Dalmatov), 1892; Modest (Strel'bickij), 1867, s. 70-81; Rogov, 1978, s. 321-334; Mironowicz, 1984]. Początki Ławry supraskiej sięgają końca XV wieku. Około 1492 roku wojewoda nowogródzki i marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego Aleksander Chodkiewicz (1457-1549) oraz rodzina Siehniów z Bielska ufundowały zgromadzenie zakonne w pobliżu Gródka. Według „Kroniki Ławry Supraskiej” pierwotne usytuowanie monasteru w pobliżu tętniącego życiem zamku w Gródku nie odpowiadało wymogom życia pustelniczego.

Fragment mapy Tomasza Makowskiego z 1613 r.

Wkrótce część mnichów powróciła do Kijowa, a pozostała przeniosła się w 1507 roku na uroczysko Suchy Hrud, dając początek Ławrze supraskiej [Arheografičeskij, 1870, s. 2, 42]. W 1508 roku ufundowano na terenie klasztoru cerkiew drewnianą św. Jana Teologa, a w

15 października 1510 roku rozpoczęto budowę cerkwi murowanej Zwiastowania NMP [Arheografičeskij, 1870, s. 13-16; Vestnik, 1866, s. 9-14; Biblioteka Muzeum Narodowego, nr 66]. Kaplice świątyni sobornej zostały poświęcone świętym kijowskim: Antoniemu i Teodozemu Pieczerskim oraz świętym męczennikom Borysowi i Glebowi. Budowę cerkwi Zwiastowania NMP zakończono w 1516 roku, chociaż prace wykończeniowe trwały do połowy XVI wieku.

Portret fundatora monasteru supraskiego Aleksandra Chodkiewicza, Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie, Oddział Rękopisów, F82 – 2303/50

15 października 1516 roku metropolita kijowski Józef Sołtan i biskup włodzimiersko-brzeski Pafnucy poświęcili cerkiew Zwiastowania NMP [Arheografičeskij, 1870, s. 38; Mironowicz, 2015, s. 33-75]. Cerkiew Zwiastowania NMP była najważniejszą inwestycją klasztorną. Oryginalność architektury świątyni obronnej Zwiastowania NMP polegała na połączeniu w budownictwie cerkiewnym gotyckiego i bizantyjskiego stylu. Wykonanie tego projektu doprowadziło do rzadko spotykanej rozbudowy sklepienia cerkiewnego, wybudowania czterech miniaturowych wież narożnych i dużej liczby strzelnic w głównym gzymsie. Konstrukcja obiektu przypomina cerkwie obronne św. Zofii w Połocku, Synkowiczach i Małomożejkwowie [Alexandrowicz, 1971, s. 19-22; Iodkovskij, 1915, s. 249-311; Čanturiâ, 1969, s. 88-90; Kacër, 1969, s. 48-52; Kochanowski, 1963, s. 355-396; Morelowski, 1939; Pokryškin, 1911, s. 222-237; Szyszko-Bogusz, 1914; Kunkel, 2000, s. 37-53; Rokicki, 2006, s. 99-117; Tichoniuk, 2008].

Cerkiew Zwiastowania NMP. Wygląd z połowy XIX w. Rysunek W. Grjaznowa, II. H. Батюшков, Белоруссия и Литва, Санкт-Петербург 1890, c. 165.

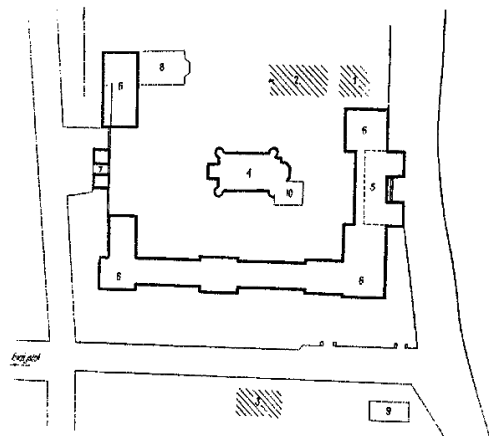
Za czasów archimandryty Sergiusza Kimbara (1532-1565) nastąpił okres świetności monasteru i podniesienie jego statusu do miana „ławry”. To wówczas podjęto wiele nowych inwestycji. W latach trzydziestych XVI wieku na cmentarzu monasterskim wybudowano cerkiew cmentarną Zmartwychwstania Chrystusa, która została ogrodzona murem. Cerkiew została wzniesiona nad katakumbami na południe od soboru Zwiastowania NMP [Iodkovskij, 1915, s. 225; Kochanowski, 1963, s. 372].

Pierwsze katakumby monasterskie były wznoszone po 1516 roku a przed zakończeniem budowy cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa, która uroczystie konsekrowano 30 października 1533 roku [Archiwum Główne Akt Dawnych, dz. VIII, nr 18793, s. 8-14]. Cerkiew powstała na sklepionych katakumbach wybudowanych z muru pruskiego, wymurowanych na południe od cerkwi Zwiastowania NMP. Prace nad katakumbami trwały również później.

Kronika rękopiśmienna Ławry supraskiej wzmiankuje, że 18 maja 1545 roku archimandryta Sergiusz Kimbar zawarł umowę z muratorem wileńskim, Mikołajem Wasilewiczem Koszkinem, na wymurowanie refektarza, oratorium, kuchni, spiżarni [Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, f 16, nr 134, B 2, k. 10v; Arheografičeskij, 1870, s. 47, 57]. Zawarcie kontraktu z murarzem wileńskim wynikało z potrzeby naprawy części ołtarzowej cerkwi Zwiastowania NMP, która ucierpiała w wyniku pożaru w 1545 roku, budowy refektarza przy cerkwi-oratorium św. Jana Teologa oraz innych inwestycji na terenie monasteru. Wśród nich były bliżej nieokreślone prace murarskie przy kaplicy Zmartwychwstania Chrystusa. Prace nad katakumbami trwały zapewne po 1545 roku, albowiem z zestawienia wydatków wynika, że w 1557 roku za mury klasztoru i prace murarskie wewnętrzne i zewnętrzne wydano więcej pieniędzy aniżeli za wykonanie fresków [Arheografičeskij, 1870, s. 52]. Z powyższego wynika, że katakumby w drugiej fazie mogły być rozbudowane w latach 1545-1557. Zakres ich rozbudowy po 1545 roku można ocenić dopiero po wykonaniu prac i ekspertyz archeologicznych.

Murowane krypty grobowe – katakumby, usytuowane były około 30 m na południe od południowego skrzydła klasztoru. W sumie w latach 1545-1557, pod cerkwią Zmartwychwstania Chrystusa wymurowano obszerne katakumby, blisko dwieście nisz grzebalnych. Każda nisza grzebalna wyniosła od 187 do 189 centymetrów długości i 31,2 centymetrów szerokości [Kulesza, 2015, s. 382]. Tradycja budowania osobnych świątyń, w podziemiach, których chowano zmarłych, jest charakterystyczna dla chrześcijaństwa wschodniego. Nie znaczy to, że nie wykonywano w tym celu krypt cerkwi Zwiastowania NMP.

W katakumbach spoczęły ciała fundatorów monasteru i członkowie ich rodzin w XVI wieku i na początku XVII stulecia. Część pochowanych w katakumbach osób została przeniesiona do części ołtarzowej cerkwi sobornej Zwiastowania NMP w 1644 roku. Do krypt cerkwi Zwiastowania NMP trafiły też zachowane pochówki rodziny fundatorów z Gródka i prawdopodobnie ze spalonej drewnianej świątyni św. Jana Teologa. Jedynie badania archeologiczne mową wyjaśnić, czy znajdowało się przejście podziemne łączące katakumby z cerkwią Zwiastowania NMP.

- 1 - pierwotna lokalizacji cerkwi św. Jana Teologa, spalona w latach czterdziestych XVII wieku
- 2 - pierwotne miejsce lokalizacji drewnianego monasteru
- 3 - miejsce lokalizacji cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa (1533-1557), rozebranej w latach sześćdziesiątych XIX wieku
- 4 - cerkiew Zwiastowania NMP
- 5 - Pałac Archimandrytów (1635-1655)
- 6 - budynki klasztorne z II połowy XVIII wieku
- 7 - brama – dzwonnica (1695-1697, po pożarze w 1702 r., odbudowana w połowie XVIII wieku)
- 8 - cerkiew św. Jana Teologa z 1892 roku
- 9 - dawny dworek z XVIII wieku
- 10 - tzw. ciepła cerkiew z 1854 roku

Plan rozmieszczenia budynków monasteru supraskiego opracowany na podstawie szkicu zamieszczonego w pracy Waclawa Kochanowskiego, *Pobazyliński zespół architektoniczny w Supraślu*, s. 359.

Inwentarz cerkwi i klasztoru supraskiego sporządzony w 1764 roku na wniosek metropolity unickiego Teodozego Wołodkowicza (1762-1778) tak opisywał katakumby. „W ogrodzie przed oknami opackich komnat znajdują się katakumby murowane, gdzie chowają ciała zmarłych mnichów. Nad nimi kaplica zbudowana z muru pruskiego z kopułą pokrytą białą blachą. Wezwanie kaplicy – Zmartwychwstanie Pana. Kaplica była zrujnowana, pozbawiona też okien, prawie się rozwałała. W pobliżu grobowca figarnia drewniana i dla włoskiego ogrodnika mieszkanie – budynek nowo wzniesiony. Pod nim piwnica na owoce” [Nikołaj (Dalmatov), 1892; s. 265, 569-570; Kochanowski, 1963, s. 392, Maroszek, 2013, s. 179]. Budowla kaplicy z „muru pruskiego” oznaczała szkieletową drewnianą konstrukcję ścian kaplicy wypełnioną murem z cegły ceramicznej. Kaplica została pokryta „białą blachą”. „Biała blacha” oznaczała ocynkowaną blachę stalową [Linde, 1854, s. 26; Kulesza, 2015, s. 357], lutowanych spoiwem z cyny. Blacha była pobielona i w ten sposób zabezpieczona przed korozją.

Późniejszy opis katakumb znajdujemy w inwentarzu majątku klasztorowego sporządzony w 1829 roku przez unickiego opata supraskiego biskupa Lwa Jaworskiego. Hierarcha tak opisywał ten fragment klasztoru: „Wyszedłszy z domu ogrodniczego, przez drzwi sadu, po lewej stronie katakumby w kształcie sklepu murowanego, mające długości zewnętrznej łokci 32, szerokości łokci 13½. Do nich od zachodu drzwi podwójne, na zawiasach i krukach z zasuwką żelazną. Na niemi galeryjka drewniana, zupełnie stara. Za temi drzwiami minąwszy trepów drewnianych 12 korytarz poprzeczny, zawierający długości łokci 29, szerokości łokci 5. W ścianach tego korytarza, po obydwóch stronach, pieczary do chowania umarłych księży. Tło korytarza kamieniem drobnym brukowane, sklepienie ceglane, w końcach onego z południa i północy po jednym jest okienku bez szkła, z kratami żelaznymi. Trumna czerwono malowana do wnoszenia umarłych księży. Nad katakumbami kaplica okrągła, koło wiązania drewnianego, deskami obita, z kopułą drewnianą, na której krzyż, także

drewniany, blachą żeścianą obity. Kruchta tej kaplicy murowana z gankiem także murowanym, którego trepy drewniane zupełnie zrównane. Wejście do kruchty przez drzwi podwójne na potrójnych zawiasach francuskich, naprzeciw tych drzwi drugie podwójne z podobnie zawiasami i zasuwką żelazną. W ścianie zachodniej okno niewielkie okrągłe w ołów oprawione, naprzeciw którego dwa filary z balaskami toczonemi, w kształcie drzwi do kaplicy, przy ścianie wschodniej kaplicy ołtarz, którego mensa drewniana, przed nią dwa stopnie ołtarzowe także drewniane. Na mniejszym krzyż z podstawką snycerskiej roboty malowaną i nieco wyzłacaną, z pasyjką drewnianą. Nad mensą przy ścianie obraz Zmartwychwstania Pana Jezusa na płótnie malowany, w ramach malowanych, wysokości łokci 4, szerokości łokci 2½. Przy nim dwa stare relikwiarzyki papierowe. Oknem w kaplicy małych okrągłych w ołów oprawionych 4. Po prawej stronie komórka, w kształcie zakrystii, z podobnie wyżej opisanymi filarami i balaskami od kaplicy oddzielona. W niej od południa drzwi na zawiasach i krukach żelaznych, prowadzące na poddasze. Po lewej stronie druga zakrystia zupełnie pierwszej podobna. W tych komórkach po trzy małe okienka w ołów oprawne. Podłoga i sufit kaplicy i komórek tarciczne. W kaplicy katederek, miejscowych stolarskiej roboty 2. Dach katakumb i kaplicy gontami kryty” [Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 1, nr 3, k. 49-49v; Kulesza, 2015, s. 339-340].

Z powyższego zapisu wynika, że nad katakumbami była okrągła kaplica drewniana, obita deskami z drewnianą kopułą zakończoną krzyżem. Z opisu dowiadujemy się, że do kaplicy została dobudowana kruchta i ganek. W kruchcie znajdowały się dwójne drzwi dwuskrzydłowe. Ganek był otwarty i zabezpieczał przed czynnikami atmosferycznymi wejście do kruchty [Kulesza, 2015, s. 366-371]. Wizytator z 1829 roku nie wspominał o ceglany wypełnieniu, a jedynie o jej obiciu deskami. Porównując oba opisy z 1764 i 1829 roku należy stwierdzić, że kaplica, która w 1764 roku „była zrujnowana, pozbawiona też okien, prawie się rozwałała” w 1829 roku wyglądała w dobrym stanie. Można, zatem przypuszczać, że cały obiekt kaplica i katakumby zostały wyremontowane w II połowie XVIII wieku. Ponad dwuwiekowy obiekt zapewne wymagał remontu. Stan drewniany konstrukcji i murowane wypełnienie wymagało oszalowania zewnętrznego lica okrągłej ściany. Mało prawdopodobne było całkowite usunięcie ceglano wypełnienia konstrukcji drewnianej [Kulesza, 2015, s. 364] albowiem przy rozbiórce kaplicy pozyskano cegłę i drewno do budowy cerkwi cmentarnej św. Pantelejmona [Kulesza, 2015, s. 365]. Podczas XVIII – wiecznego remontu blaszany dach kaplicy został zamieniony gontem [Kulesza, 2015, s. 366]. Po obiciu deskami i wzmocnieniu konstrukcji kaplica była w 1829 roku w dobrym stanie technicznym.

Średnica zewnętrzna kaplicy wybudowanej w XVI wieku zbliżona była do 10 metrów i była powiązana z rozmiarami podziemi. Jak wynika z opisu opata Jaworskiego, kaplica wewnątrz składała się z kilku pomieszczeń. Uwzględniając rozkład katakumb można stwierdzić,

że znajdujący się nad nimi budynek świątyni usytuowany został centralnie na skrzyżowaniu osi podłużnej (północno-południowej) i poprzecznej (wschodnio-zachodniej). Kaplica obejmowała ona schody, stanowiące pierwotne wejście do krypty [Supraśl, 1984; Kulesza, 2015, s. 373].

Dane o katakumbach uzupełniają opis cmentarza supraślkiego archimandryty Mikołaja Dałmatowa z 1892 roku. „Najstarszy cmentarz klasztorny z dostatecznie obszernymi katakumbami wymurowanymi w I połowie XVI wieku znajduje się z południowej strony klasztoru, w dużym klasztornym sadzie. W katakumbach, trzypiętrowych niszach 132 miejsca, do połowy obecnego stulecia grzebano zmarłych archimandrytów i braci klasztornych, a także dobrodziejów klasztoru. Nad katakumbami znajdowała się cerkiew Zmartwychwstania Chrystusa zbudowana w I połowie XVI stulecia i stojąca tam do lat siedemdziesiątych naszego stulecia” [Nikolaj (Dalmatov), 1892, s. 569-570]. Jak wiadomo, w 1875 roku kaplica ta, dzieło budowniczego Mikołaja Koszki, została rozebrana, a jej materiał został wykorzystany do budowy cerkwi cmentarnej św. Pantelejmona [Dobrowolski, 1999]. Cerkiew Zmartwychwstania Chrystusa znajdująca się nad katakumbami została rozebrana ze względu na bezpieczeństwo.

Fragment plan Supraśla, w Guberni Grodzieńskiej, opracowany w 1845 roku przez urzędowego mierniczego Iwana Kostko (Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie, f. 31, op. 2, dz. 2219)

*

W czasie I wojny światowej w 1915 roku katakumby ulegały profanacji. Niezabezpieczone przed warunkami atmosferycznymi katakumby przetrwały do lata pięćdziesiątych XX wieku, kiedy to przy budowie boiska sportowego katakumby zostały zdewastowane. Według relacji mieszkańców Supraśla teren wokół katakumb został znivelowany w latach sześćdziesiątych XX wieku. W latach pięćdziesiątych XX wieku Zakład Anatomii Akademii Medycznej w Białymstoku, do celów dydaktycznych, wywoził z katakumb i części ołtarzowej cerkwi Zwiastowania NMP kilkadziesiąt czaszek i kości. Dodatkowo nieodpowiedzialne decyzje konserwatorów zabytków i działalność podległych mu służb doprowadziły do całkowitego zaważenia stropu katakumb. Zabezpieczeniu katakumb nie słu-

żył długotrwały spór międzywyznaniowy o ich własność [Archiwum Klasztoru Męskiego Zwiastowania NMP w Supraślu, 2014]. W 1984 roku na zlecenie ówczesnego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku podjęto prace archeologiczne. Badania wykazały, że katakumby były pierwotnie o połowę mniejsze aniżeli przypuszczano i dopiero później zostały one rozbudowane¹. Prace archeologiczne i objęcie nadzoru przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku nie przyczyniły się do zabezpieczenia obiektu przed dalszym niszczeniem. W latach osiemdziesiątych XX stulecia katakumby, odsłonięte i niewłaściwie zabezpieczone padły łupem badaczy amatorów i zwykłych wandalów.

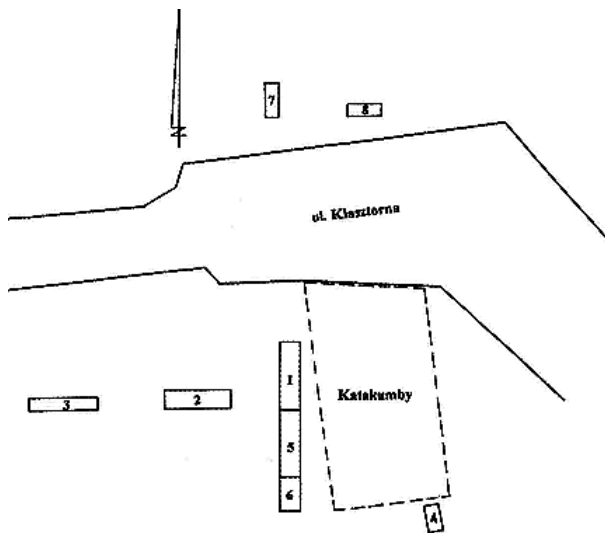
Foto. Stan katakumb w 2005 roku

Badania archeologiczne ze środków Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przeprowadziło Muzeum Podlaskie w Białymstoku w lipcu 2003 roku [Bieńkowska, 2004, s. 265-273]. Celem ich było ustalenie zasięgu występowania pochówków ludzkich, zwłaszcza w kierunku zachodnim od ogrodzenia katakumb, dlatego większość wykopów zlokalizowano we wschodniej części byłego boiska szkolnego. W 2003 roku w wykopach odkryto 15 pochówków ludzkich. Zmarłych grzebano w pozycji z reguły wyprostowanej na wznak, głową na zachód, z rękami na klatce piersiowej. Przy szkieletach nie znaleziono jakiegokolwiek wyposażenia. Z przeprowadzonych badań antropologicznych wynika, iż były tu pochowane dwie młode kobiety w wieku 17-19 lat i dziesięciu mężczyzn w wieku od 35-40 do 65-70 roku życia. Średnia wzrostu pochowanych tu kobiet wynosiła 152 cm, a mężczyzn około 170 cm [Bieńkowska, 2004, s. 266]. Przeprowadzone badania wykopaliskowe pozwoliły na ustalenie zasięgu cmentarza. Zachodnia granica nekropolii przebiegała około 10 metrów na zachód od dzisiejszego ogrodzenia działki z katakumbami. Duża niwelacja terenu na południe od katakumb doprowadziła do zniszczenia pochówków, które wcześniej tam się znajdowały. Brak wyposażenia grobowego nie pozwala na określenie dokładnej chronologii pochówków. Na podstawie pomiaru kości badana populacja

¹ Badania prowadzili Z. Skrok i T. Wilde – maszynopis sprawozdania z badań znajduje się w Dziale Archeologii Muzeum Podlaskiego w Białymstoku.

odpowiada normom metrycznym charakterystycznym dla populacji z okresu od XV-XVIII wieku [Kapala, 2003; Bieńkowska, 2004, s. 270].

W 2011 roku dokonano odkopania pochówków mniichów wokół katakumb przy drodze klasztornej. Wydobyto 54 szkieletów zakonników w wieku od 40 do 60 lat. Przeprowadzono wstępną analizę antropologiczną. W oparciu o materiały źródłowe i prace archeologiczne jeszcze w 2003 roku został opracowany przez Janusza Kaczyńskiego projekt rekonstrukcji kaplicy będącej niegdyś nad katakumbami. Projekt ten nie doczekał się kontynuacji wobec braku zainteresowania władz konserwatorskich.

1. Supraśl, stan. 4. Lokalizacja wykopów.
Wszystkie rysunki: H. Karwowska.

K. Bieńkowska, *Supraska nekropolia – badania archeologiczne w sąsiedztwie katakumb*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, 10, 2004, s. 266.

Dopiero objęcie opieką katakumb przez monaster Zwiastowania NMP w 2012 roku zmienił sytuację obiektu zabytkowego. W 2013 roku podjęto badania archeologiczno-architektoniczne tego cennego zabytku. Mnisi w 2013 roku zabezpieczyli resztki pozostałych katakumb, uporządkowali teren i przystąpili do prac renowacyjnych. W 2014 roku profesor Politechniki Białostockiej Jerzy Uścińowicz wykonał projekt rekonstrukcji i rewitalizacji dawnych katakumb [Uścińowicz, 2015, s. 219-220]. Dzięki wysiłkom mnichów i naukowców udało się powstrzymać dewastację jednego z najcenniejszych tego typu zabytków z I połowy XVI wieku. Pilnym postulatem stała się kontynuacja prac zabezpieczeniowych i rekonstrukcyjnych katakumb supraskich.

Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych, historycznych są niewystarczające do przeprowadzenia rekonstrukcji katakumb i cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa. Opis inwentarzowy opata Leona Jaworowskiego oraz ustalenia Krzysztofa Kuleszy i Jerzego Uścińowicza należy traktować jako wskazówki do pracy projektowych i rekonstrukcyjnych zespołu (kaplicy i katakumb). Nale-

ży pogłębić badania nad pozostałościami zachowanymi w murach katakumb i niszach. Konieczne są badania architektoniczne kaplicy, archeologiczne katakumb i ich otoczenia.

Badaniami należy objąć wnętrza dawnej kaplicy Zmartwychwstania Chrystusa, przeprowadzić analizę przestrzenną poszczególnych jej części. Nieodzowne są badania dendrochronologiczne drewnianych elementów z dawnej kaplicy, wykorzystanych przy budowie cerkwi cmentarnej św. Pantelejmona. Ustalenia wieku budowy poszczególnych elementów drewnianych pozwoli historykowi sztuki i architektom na opracowanie projektu bryły kaplicy i połączenie jej z zachowanymi katakumbami.

*

Na miejsce swego wiecznego spoczynku wybrali katakumby supraskie ówczesne prawosławne elity z Wielkiego Księstwa Litewskiego. W kryptach prawosławnego monasteru spoczęli obok fundatora członkowie jego najbliższej rodziny oraz inni przedstawiciele rodów książęcych i możnowładztwa. Część z nich została przeniesiona z innych miejsc pochówków np. z pobliskiego Gródka. Niektóre ciała wydobyto z katakumb monasterskich i przeniesiono w 1644 roku do krypty znajdującej się pod ołtarzem głównej świątyni Zwiastowania NMP. Przeniesienie ciał zmarłych do krypty murowanej świątyni Zwiastowania NMP było spowodowane pożarem drewnianej cerkwi św. Jana Teologa i obawą o zniszczenie trumien fundatorów monasteru w katakumbach. Dodatkowym czynnikiem przeniesienia ciał zmarłych do cerkwi sobornej była polityka ktitora Krzysztofa Chodkiewicza, który ingerował w sprawy wewnętrzne monasteru. Również ówcześni przełożeni klasztoru archimandryci Nikodem Mokosiej Szymbiński (1636-1643) i Aleksander Dubowicz (1645-1652) prowadząc liczne prace wewnątrz klasztoru pragnęli należycie uszanować pochówki przedstawicieli rodziny Chodkiewiczów, dobroczyńców i opiekunów zgromadzenia zakonnego. O przeniesieniu trumien do cerkwi Zwiastowania NMP informowało źródło *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu Jaśnie Wielmożnych Ich Mości PP. Chodkiewiczów. Starych i pierwszych tego miejsca S. Fundatorów w Religii S. Greckiej i w posłuszeństwie zwierchności S. Apostolskiej stolice będących, a z tego świata zeszyłych osób znamienitych Panów i włodarzów, których niedawno ku wiadomości ludzkiej wystawieniem, a porządnym in trumn pod samym Wielkim Ołtarzem złożonym jest podano, a to się stało Roku Pańskiego 1644, Mca Aprila, dnia 10 za staraniem i pracą ojców i braciej tegoż monastera supraskiego z wielką ceremonią i uszanowaniem przystojnym. Tym sposobem złożonych* [Kossakowski, 1872, s. III; *Prawa i przywileje*, 1994, s. 182-186]. Jak z powyższego zapisu wynika, w 1644 roku do krypty pod ołtarzem cerkwi Zwiastowania NMP wniesione zostały jedynie nieliczne trumny osób związane z fundatorami monasteru. Pozostałe osoby pochowane w katakumbach, pozostały w niszach grzebanych i w znajdującej się nad nimi cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa.

W katakumbach zostało złożone ciało matki Aleksandra Chodkiewicza², Agnieszki Skirgiełłówny³ a później przeniesiono je do krypty pod częścią ołtarzową cerkwi Zwiastowania NMP. „Pierwsza i najstarsza truna. Matki najstarszego fundatora mon[asteru] supr[aslskiego]. Ta od dawności lat bardzo zwietszała, którą odnowiono. W tej spoczywa ciało JM. Paniej Jawnuty z domu Skirgieyłow synowicy śp. Jagiela książęca WKL, a potym bywszego króla polskiego etc. etc. etc. A ta pani Jawnuta w stanie małżeńskim była za panem Iwanem Chodkiewiczem, wojewodą kijowskim, z którym spłodziła JW. Imć Aleksandra Chodkiewicza pierwszego fundatora tego monasteru supraslskiego. O roku z tego świata zejścia tej zacnej pani wiadomości nie masz, ale sama własność to ukazuje, że za pieczętowaniem syna jej wyżej mianowanego fundatora tutecznego ciała jej na tę święte miejsce jest przeniesione i w głowach jego synowskich położono, co się i teraz tak, a nie inaczej znajduje” [Kossakowski, 1872, s. IV; Wolff, 1895, s. 4; Mironowicz, 2015, s. 81]. Wśród pochowanych w katakumbach supraslskich osób była księżna Wasylisa Andrzejewna Holszańska (1422-1484), siostra królowej Zofii, żona księcia Iwana Włodzimierzowicza Olgierdowicza Bielskiego (1411-1494), matka Agnieszki [Wolff, 1895, s. 96; Mironowicz, 2015, s. 81].

W kryptach monasteru złożono ciało jednego z jego fundatorów, wojewody nowogródzkiego, Aleksandra Chodkiewicza [Kossakowski, 1872, s. IV]⁴ z żoną Wasylisą, księżną Jarosławowiczówną [Kossakowski, 1872, s. IV; Wolff, 1895, s. 155]⁵ oraz ciało hetmana litewskiego Hrehorego Chodkiewicza (1561-1572) [Kossakowski, 1872, s. IV; Żychliński, 1889, s. 17; Uruski, 1905, s. 212]⁶

² Aleksander Iwanowicz Chodkiewicz (1457-1549), koniuszy nadworny (1502), marszałek hospodarski (1506-1509, 1511-1547), starosta brzeski (1529-1547), wojewoda nowogródzki (1544-1549).

³ Ostafea, imię chrzestne ks. Agnieszki Chodkiewicz (1428-1498). Księżna Agnieszka (Jawnuta), córka ks. Iwana Włodzimierzowicza Olgierdowicza Bielskiego z Giedyminowiczów, żona Iwana Chodkiewicza, wojewody kijowskiego (1480-1482).

⁴ „Druga truna pierwszego fundatora monasteru tego. W niej leży JW. IP Aleksander Iwanowicz Chodkiewicz wojewoda nowogródzki, marszałek wielki WKL, starosta brzeski, puński, wilkiński i ostryński etc., pierwszy fundator mo[asteru] supr[aslskiego] zmarł roku pańskiego 1549 miesiąca maja dnia 28”.

⁵ Księżna Wasylisa, córka Iwana Wasylewicza Jarosławowicza, żona Aleksandra Chodkiewicza. „Trzecia truna. W niej spoczywa ciało JM. P. Basilissy, księżnej Jarosławowny, Pana Aleksandra Iwanowicza Chodkiewicza żony. Ta zmarła roku pańskiego 1552, miesiąca maja, dnia 11. Herb Pogania”.

⁶ „Czwarta truna. W niej leży JW. IP. Hrehory Chodkiewicz, syn Pana Aleksandra Chodkiewicza, kasztelan wileński, hetman najwyższy WKL, starosta mohilowski. Ten Boga miłujący Pan już po śmierci ojca swego, nierychło za panowania króla polskiego i WKL Zygmunta Augusta w Knyszynie w roku 1572 zmarłego, wiele dobrego ten uczynił, a naprzód drukarnię słowiańskiego języka w Zabłudowiu niemającym kosztem wystawił, w monasteru zaś samym tuteszym przez różne pisarze księgami skarbnice napełnił, czego wszystkiego i po tę czasy ksiąg używanie jest pewnym świadectwem. Niemniej i fundusze jego świątobliwe cerkwi [s] i kościołowi świętech w Zabłudowiu utworzone i na piśmie uprzywilejowane oświadczają. Ten zacny pan mąż i niezwyčajony hetman, po swoich niemłych trudzeniach i pracach pożegnał świat roku pańskiego 1572 Novembra 12 [12.XI 1572 r.]. „A naprzód Drukarnie Słowiańskiego Języka w Zabłudowiu nie małym kosztem wystawił. W Monasteru zaś samym tutejszym przez różne

i jego żony Katarzyny Iwanowej Wiśniowieckiej [Kossakowski, 1872, s. V]⁷. W inwentarzu klasztornym z 1764 roku napisano, że krypta kolatorska była wybita czerwonym aksamitem, ozdobionym srebrnymi gwoździami, a w głowach i nogach trumien przybite były blaszane tablice z herbami ktitorów [Nikołaj (Dalmatov), 1892, s. 561].

Z katakumb do krypty pod ołtarzem w 1644 roku przeniesiono trumny synów Hrehorego Chodkiewicza i księżnej Katarzyny Wiśniowieckiej: Andrzeja [Kossakowski, 1872, s. V]⁸, Aleksandra [Kossakowski, 1872, s. VI]⁹ i Jerzego [Kossakowski, 1872, s. VI]¹⁰. Obok Jerzego

Pisarze księgami skarbnice napełnił”. [Żychliński, 1889, s. 17]. Z kolei Seweryn Uruski informował tak o cenie roli Grzegorza Chodkiewicza: „Swą wieś Zabłudowo zamienił na miasteczko, założył w niem hojnie nadał kościół katolicki i cerkiew ruską, fundował tu także drukarnię słowiańską, wychodźców moskiewskich hojnie wspierał, monasterowi w Supraślu zwiększył dochody i wiele ksiąg przekazał”. [Rodzina, 1905, s. 212].

⁷ „Piąta truna. W niej leży JMP Katarzyna księżna wileńska [powinno być - Wiśniowiecka], Pana Hrehorego Chodkiewicza żona. Ta pobożna pani swoje noszenie będąc w wdowstwie na obraz Matki Boskiej zawiesiła, które i teraz jest każdemu wiadomo. Item po dwóch synach swoich z Hrehorym Chodkiewiczem, panu Andrzeju [ss] podstolim WKL, Aleksandrze hetmanie polnym WKL spłodzonych dała tu do skarbu cerkiewnego dwie księgi druku zabłudowskiego, z podpisem ręki swej własnej, które i teraz w używaniu są w tymże monasteru. Roku zejścia onej zacnej pani w piśmie nie dano. Herb Wiśniowieckich”. „Pani Katarzyna, księżna wileńska [powinno być - Wiśniowiecka], Pana Hrehorego Chodkiewicza żona (...) dała tu do skarbu cerkiewnego dwie księgi druku zabłudowskiego z podpisem ręki swej własnej”. [Żychliński, 1889, s. 17; Vilniaus universiteto biblioteka, tankraščių skyrius, Vilnius, F58-7, B 1992, k. 2v; Šaviska, 2003, s. 68-69].

⁸ „Szósta truna. W niej leży JMP Andrzej Chodkiewicz Herhorowicz z paniej Katarzyny księżnej wileńskiej [powinno być - Wiśniowiecka] spłodzony, podstoli WKL, starosta mohylowski. Zmarł roku pańskiego 1575”. *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu*, Dopelnienia, s. V. Andrzej Hrehorowicz Chodkiewicz, podstoli litewski, zm. w 1575 r., syn Hrehorego Chodkiewicza i Katarzyny ks. Wiśniowieckiej.

⁹ „Siódma truna. W niej leży JMP Aleksander Hrehorowicz Chodkiewicz, z paniej Katarzyny księżnej Wiśniowieckiej urodzony, starosta grodzieński. Roku pańskiego 1578, prędko po ekspedycji gdańskiej zmarły i tu położony”. *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu*, Dopelnienia, s. VI. Aleksander Hrehorowicz Chodkiewicz, zm. w 1578 r., starosta grodzieński, starszy syn Hrehorego Chodkiewicza i Katarzyny ks. Wiśniowieckiej, mąż Aleksandry Wasylewnej Tyszkiewiczówny, wojewodzianki smoleńskiej. W latach siedemdziesiątych XVI wieku, w okresie bezkrólestwa i panującej zarazy doszło do buntu w Gdańsku. A. Chodkiewicz wspominał o tym przed wyprawą gdańską w liście 21 maja 1577 r. „Spisy stare poprzysiężone i zapieczetowane ojców naszych, braciej rodzonych, IMPP Chodkiewiczów byli w schowaniu, za wiadomością wszystkich IM w cerkwi murowanej monastera naszego spólnego supraslskiego z przywilejami i funduszami tegoż monastera, a tak te spisy, przywileja i fundusze monasterskie czasu kaźni bożej powietrza morowego nieboszczyk sławnej pamięci pan ociec mój, jako na ten czas będąc starszym w domu naszym Chodkiewiczowym, z onego miejsca wzięwszy, do schowania swego przenieść raczył. Teraz jadąc ja na posługę KJM pana nam miłościwego pode Gdańsk, a obawiając się tego, iż jeśliby Pan. Bóg tam co niebezpiecznego na mnie dopuścić raczył, aby te spisy i listy komu innemu do rąk nie przyszli... te wyżej mianowane spisy stare przodków naszych listy, fundusze i przywileja monasterskie i wszystkie inne, cokolwiek ich jest, a należą spólnie domowi Chodkiewiczowskiemu IMP Janowi Chodkiewiczowi panu wileńskiemu staroście zmoczkiemu, panu bratu memu starszemu, bądź to sam przez się, albo też przez IMP matkę moją”. por. [Arheografickij, 1870, s. 77-79; *Prawa i przywileje*, 1994, s. 186].

¹⁰ „Ósma truna. W niej leży JW. IP. Jerzy Aleksandrowicz Chodkiewicz, z księżny Jarosławowny spłodzony, kasztelan trocki, brat rodzony Hrehora

Chodkiewicza znajdowała się trumna jego żony Eugenii Hornostaj [Kossakowski, 1872, s. VI]¹¹. Kolejna trumna mieściła ciało Zofii, księżnej słuckiej [Kossakowski, 1872, s. VII]¹², drugiej małżonki kasztelana trockiego Jerzego Chodkiewicza. Obok znajdowała się trumna pierwszej żony Hieronima Chodkiewicza, kasztelana wileńskiego, księżnej Bohdany Aleksandry Połubińskiej [Kossakowski, 1872, s. VIII]¹³, córki kniazia Aleksandra Iwanowicza Połubińskiego i księżnej Zofii Jurewnej Holszańskiej [Wolff, 1895, s. 377]. Kolejną znaną postacią pochowaną w katakumbach supraskich był wojewoda miński Wasyl Tyszkiewicz [Kossakowski, 1872, s. VIII]¹⁴. Wasyl Tyszkiewicz miał z drugą żoną, Nastazją Andrejewną Sopoćko, córkę Aleksandrę, która została małżonką Aleksandra Chodkiewicza, kasztelana wileńskiego, zmarłego w 1578 roku¹⁵.

Chodkiewicza, kasztelana wileńskiego etc. Zmarł roku pańskiego 1579°. *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu*, Dopełnienia, s. VI. Jerzy Aleksandrowicz Chodkiewicz (1508-1569), najmłodszy syn Aleksandra, stolnik litewski (1549), starosta bielski, starosta żmudzki, stolnik królewski (1564-1566), kasztelan trocki (1566-1569).

¹¹ „Dziwiata trumna. W niej leży pani Hornostajow[n]a, pana Jerzego Chodkiewicza, kasztelana trockiego pierwsza żona. Tej paniej, ani imienia jej własnego, ani roku zejścia pismem ku wiadomości nie masz”. *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu*, Dopełnienia, s. VI. Eugenią Hornostaj, córka marszałka dwornego i wojewody nowogrodzkiego, Iwana Ostafiewicza Hornostaja i Anny Solomoneckiej – córki kniazia Wasyla Iwanowicza Solomoneckiego, żona Jerzego Aleksandrowicza Chodkiewicza w latach 1555-1557. [Jasnowski, 1937, s. 369; Wolff, 1895, s. 494].

¹² „Dziwiata tromna. W niej spoczywa ciało JP Zopiehy księżnej słuckiej, z domu, a małżonki drugiej JWIP Jerzego Chodkiewicza kasztelana trockiego. Roku jej zejścia z tego świata nie oznajmiono i herbu także. Ta zacna pani będąc w stanie małżeńskim za p. Jerzym Chodkiewiczem kasztelanem trockim spodziła 2 synów Chodkiewiczów panów, W Rzeczypospolitej znacznie miłych: pierwszego WIP Jerzego Chodkiewicza, starostę żmujskiego [s], ten leży w Brzostowicy, drugiego JWIP Hieronima Chodkiewicza, kasztelana wileńskiego, starostę brzyckiego. Ten odpoczywa i pogrzebion w Brzyściu u ojców bernardynów w swojej ufundowanej kaplicy”. Zofia Olelkowicz Słucka, córka księcia Jerzego Semenowicza Olelkowicza, druga żona Jerzego Aleksandrowicza Chodkiewicza w latach 1558-1569. Jej synowie to: Jerzy Chodkiewicz, krajczy litewski (1588-1595) i Jerzy (Jarosz) Hieronim Chodkiewicz (1560-1617), koniuszy litewski (1588-1593), wojewoda mścisławski (1593-1595), kasztelan wileński i starosta brzeski (1595-1617), synowie Jerzego Aleksandrowicza Chodkiewicza, kasztelana trockiego. [Dobrowolska, 1937, s. 360-361]. Zofia Olelkowicz Słucka zmarła w maju lub w czerwcu 1571 r. [Wolff, 1895, s. 332-333].

¹³ „Jedenasta truna. W której spoczywa ciało JMPaniej Połubińskiej z domu, żony pierwszej JWIP Hieronima Chodkiewicza kasztelana wileńskiego, starosty brzyckiego etc. etc. Której to paniej ani jej własnego imienia, także i z tego świata zejścia pismem ku wiadomości nie podano”. Chodzi tu o Bohdanę z książąt Połubińskich, pierwszej żony Hieronima Chodkiewicza w latach 1582-1584.

¹⁴ „Dwunasta truna. W niej leży JP Wasili Tyszkiewicz wojewoda smoleński, starosta miński i piński, zmarły roku pańskiego 1572, miesiąca Augusta, dnia 15 [15.VIII.1572 r.], tu pogrzebiony. Ten zacny pan mający swojego do tego miejsca świętego wielkie nabożeństwo dzwon niemały tu sprawił i obraz we srybrze złocisto oprawny z napisem swoim przy obrazie NP na widok wszystkim, a na swoje wieczną pamiętkę zawiesił. A ten obraz jest Zjawienia Pańskiego na Jordanie Świętym, chrzest biorącego od Jana Świętego^o”.

¹⁵ Wasyl Tyszkiewicz, syn Wasyla Tyszkiewicza i Marii, córki Andrzeja Iwanowicza ks. Ozierskiego, wojewoda podlaski (1558-1569). Wasyl Tyszkiewicz został pochowany jako wojewoda smoleński (1569-1571) w krypcie cerkwi Zwiastowania NMP w Supraślu. Wasyl Tyszkiewicz wspólnie ze swą żoną Nastazją Andrejewną sporządzają testament, dzieląc dobra ziemskie pomiędzy synów, uczynili zapis na rzecz

Obok Wasyla Tyszkiewicza złożono ciało jego żony, wojewodziny smoleńskiej, Anastazji (Nastazji) [Kossakowski, 1872, s. VIII]¹⁶.

W znanych zapisach testamentowych monaster suprański był wybrany na miejsce wiecznego spoczynku przez innych przedstawicieli prawosławnego możnowładztwa polskiego i litewskiego. Wśród nich była żona Michała Tyszkiewicza, dworzanina królewskiego (1533-1550) „sławnego w rycerskich dziełach pułkownika za Zygmunta króla i strażnika wojsk litewskich”¹⁷; Zofia, córka Eustachego Jacynicza i księżnej Anny Andrejewnej Łukomskiej [Wolff, 1895, s. 218], wdowy po księciu Michale Iwanowiczu Glińskim. Zofia Tyszkiewicz 10 czerwca 1571 roku w testamencie poleciła „pochoronit jeja tieło u monastyrri Supraśli Panow Chodkiewiczów” [Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 3, nr 6786, k. 468-473]. Inny członek rodu Tyszkiewiczów Patej¹⁸ 8 października 1544 roku zapisał monasterowi 10 kop groszy i wyraził chęć być pochowanym po śmierci w Supraślu [Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 3, nr 7399, k. 1495-1498]. Oprócz wyżej wymienionych osób w katakumbach supraskich spoczęli inni przedstawiciele rodów książęcych: Czartoryskich, Sanguszków, Koreckich, Sapiehów, Siemaszków, Słuckich, Solomoneckich, Tyszkiewiczów, Massalskich, Ostrogskich, Olelkowiczów, Połubińskich, Wiśniowieckich i wielu innych. W krypcach supraskich znajdowały się ciała magnaterii z rodów: Chodkiewiczów, Tyszkiewiczów, Sołtanów, Zahorowskich, Bohowitynowiczów i wielu innych.

W Supraślu został pochowany archimandryta słuckiego monasteru św. Trójcy Nikander w 1569 roku [Arheograficeskij, 1870, s. 65; Stroev, 2002, s. 543]. Na cmentarzu przyklasztornym, obok katakumb, pochowano licznych mnichów, przedstawicieli bojarów i szlachty oraz miesz-

cerkwi Zwiastowania NMP w Supraślu i prosząc o pochówek w cerkwi supraślskiej. Wasyl Tyszkiewicz zmarł 13 sierpnia 1571 r. „pochowany w Supraślu, w murowanej cerkwi, w sklepie fundatorskim. Nad grobem jego kamień prosty z herbem wybitym. Na tymże kamieniu i z napisem ruskim w te słowa: „Въ лето от нароженія Господа Бога и Спаса нашего Ісуса Христа 1571 мѣсяца августа 13 дня въ неделю, преставися рабъ Божій панъ Василю Тышковичъ воевода смоленскій, староста менскій и пинскій, положень въ храмъ Благовѣщенія Богородицы въ монастыру Супраськомъ” [Arheograficeskij, 1870, s. 66-74].

¹⁶ „Trzynasta truna. W niej spoczywa ciało JMP Anastazji wojewodziny smoleńskiej, żony pana Wasileia Tyszkiewicza, z domu kto była i roku zejścia jej wiadomości nie masz, ale znać, że blisko był powinowactwu domostwu JWIPP Chodkiewiczów, zaczym jako „Pamiętniku” tutecznym z swoim mężem jest wpisana, tudzież poblizu ciało jej jest pod pewnym znakiem położono. Ten skrypt albo pisanie ruszonych zwyż mianowanych person i wielkich panów w WKL, na wielkich urządach i dygnitarstwach będących, których rycerskich zabaw ich dzielności, buławy i pałasze i konczyr nad nimi zawieszono są. Byli i chorągwie, ale za dawnością lat bardzo zwiętszałe się znajdują. Co niech w ludzkiej wiadomości ku czci i chwale samemu Panu Bogu i temu miejscu świętemu będzie i synom i szczętkom fundatorskim MJWPP Chodkiewiczom w napotomne czasy, w sławie. Amen”. Anastazja Andrejewna Sopoćkówna, zm. po 1579 r., żona Bazylego Tyszkiewicza, syna Wasyla Tyski, wojewody podlaskiego (1558-1569) i smoleńskiego (1569-1571).

¹⁷ Michał Tyszkiewicz, dworzanin królewski (1533-1550), brat Wasyla Tyszkiewicza z powiatu łohojskiego.

¹⁸ Patej Tyszkiewicz, dziadek Adama (Hipacego) Pocięja.

czan z Bielska, Brześćcia, Zabłudowa, Kodnia, Słucka, Wilna i Łosic [Arheografičeskij, 1870, s. 454-459; E. N., 1904, s. 788-799; Mironowicz, 2013, s. 233-243; Mironowicz, 2015, s. 67-125].

Z powyższego zestawienia osób pochowanych w katakumbach i na cmentarzu monasteru supraskiego wynika, że na miejsce wiecznego spoczynku Supraśl w XVI stu-

leciu wybierała cała prawosławna ówczesna elita Wielkiego Księstwa Litewskiego. W następnych stuleciach w katakumbach i wokół nich chowano głównie zakonników. Cmentarz monasterski był też miejscem pochówków przedstawicieli rodzin szlacheckich i mieszczańskich z wielu miejscowości Wielkiego Księstwa Litewskiego i Korony.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Radziwiłłowskie, dz. VIII, nr 18793, s. 8-14;
- Archiwum Klasztoru Męskiego Zwiastowania NMP w Supraślu. J. Uścińowicz, *Projekt architektoniczn odtworzenia i rewitalizacji dawnych katakumb, cmentarza i parku-ogrodu jako sanacji dawnej struktury liturgiczno-przestrzennej Ławry Supraskiej*, Białystok-Supraśl 2014, (maszynopis);
- Archiwum Państwowym w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, sygn. 36, nr 29, k. 1, 80-84;
- Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie, Zbiór dokumentów pergaminowych, nr. Sygn.. 29 nr-y: 36, 66, 98, Sygn. 860, t. I;
- Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskijų Biblioteka, f 16, nr 134; f. 19, nr 134;
- Lietuvos Valstybes Istorijos Archyvas, f. 634, op. 1, nr 58, k. 416 v; f. 634, op. 1, nr 3, k. 14v-41v; f. 634, op. 3, nr 6786, k. 468-473; f. 634, op. 3, nr 7399, k. 1495-1498.
- Vilniaus universiteto biblioteka, tankraščių skyrius, Vilnius, F58-7, B 1992, k. 2v;

Źródła drukowane

- „Lietuvos Metryka”. Knyga nr 25 (1387-1546). Užrašymų knyga 25, Vilnius 1998, nr 220-222, s. 273-276.
- Mironowicz A., 2015, *Subotnik ili Pominnik monasteru supraskiego*, Białystok, s. 10-12;
- Prawa i przywileje miasta i dóbr ziemskich Zabłudów XV i XVII w.*, opr. J. Maroszek, Białystok 1994, s. 182-186.
- Arheografičeskij sbornik dokumentov, otnosâšihsâ k istorii Severo-Zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri upravlenii Vilenskogo učebnogo okruga*, t. IX, Vil'no 1870, s. 49-55, 185-205, 229-243, 461-462;
- „Vestnik Zapadnoj Rossii”, 1866, g. IV, kn. 7, t. III, otd. 1, Vil'no, s. 2, 9-14;
- „Vestnik Zapadnoj Rossii”, 1865/1866, g. IV, kn. 7, t. III, otd. 2, Vil'no, s. 1-6;
- „Vestnik Zapadnoj Rossii”, 1867, g. V, kn. 1, t. I, otd. 2, Vil'no, Priloženiâ, s. 1-3;
- „Vestnik Zapadnoj Rossii”, 1867, g. V, kn. 7, t. I, otd. 2, Vil'no, s. 1-3, 6-9, 11, 15, 71;

Literatura

- Alexandrowicz S., 1971, *Nowe źródło ikonograficzne do obłężenia Połocka w 1579 r.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XIX, z. 1, Warszawa, s. 19-22;
- Bieńkowska K., *Supraska nekropolia – badania archeologiczne*

- w sąsiedztwie katakumb*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego, nr 10, 2004, s. 265-273.
- Čanturiâ V. A., 1969, *Istoriâ arhitektury Belorussii*, Minsk, s. 88-90;
- Dobrowolska W., 1937, *Chodkiewicz Hieronim (Jarosz)*, „Polski Słowni Biograficzny”, t. III, Kraków, s. 360-361;
- Dobrowolski R., 1999, *Katakumby i cmentarze Supraśla*, Supraśl;
- E. N., [Episkop Nikanor], 1904, *Staryj Sinodik Suprasl'skogo monastyra*, „Grodnenskie Eparhial'nye Vedomosti”, № 27, s. 789;
- Iodkovskij I. I., 1915, *Cerkvi prisposoblennye k oborone v Litve i Litovskoj Rusi*, „Drevnosti”, t. VI, Moskva, s. 249-311;
- Jasnowski J., 1937, *Chodkiewicz Aleksander*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. III, Kraków, s. 354;
- Jasnowski J., *Chodkiewicz Jerzy (Jury)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. III, Kraków 1937, s. 369;
- Kacèr M. S., 1969, *Belorusskaâ arhitektura*, Minsk, s. 48-52;
- Kapla W., *Analiza antropologiczna materiałów kostnych ze stanowiska 4 w Supraślu odkrytych w roku 2003*, maszynopis;
- Kochanowski W., 1963, *Pobazyliânski zespół architektoniczny w Supraślu*, „Rocznik Białostocki”, nr 4, Białystok, s. 355-396;
- Kossakowski St., 1872, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. III, Warszawa;
- Kulesza K., 2015, *Próba rekonstrukcji wizualnej kaplicy pw. Zmartwychwstania Chrystusa w Supraślu*, [w:] *Dzieje opactwa supraskiego*, red. R. Dobrowolski, M. Zemło, Rzym-Lublin-Mińsk;
- Kunkel R. M., 2000, *Późnogotyckie cerkwie na zachodnich rubieżach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, [w:] *Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI-XVIII w.*, red. J. Lilejko, Lublin, s. 37-53;
- Lebiedzińska Z., 1968, *Freski z Supraśla. Katalog wystawowy*, Kraków, s. 26;
- Linde B., 1854, *Słownik Języka Polskiego*, t. I, Lwów, s. 26;
- Maroszek J., 2013, *Monografia miasta i gminy Supraśl*, Supraśl, s. 539-540.
- Modest (Strel'bickij), 1865/1866, *Suprasl'skij Blagovešen'skij monastyr'*, Vestnik Zapadnoj Rossii. Istoriko-literaturnyj žurnal”, g. IV, kn. 7, t. III, otd. 2, Vil'no, Priloženiâ, № 1, s. 1-6, 9-14, 72;
- Modest (Strel'bickij), 1867, *Suprasl'skij Blagovešenskij monastyr'*, „Vestnik Zapadnoj Rossii. Istoriko-literaturnyj žurnal”, g. V, kn. 2, t. I, otd. 2, Vil'no, s. 71-72;
- Modest (Strel'bickij), 1867, *Suprasl'skij Blagovešenskij monastyr'*, „Vestnik Zapadnoj Rossii. Istoriko-literaturnyj žurnal”, g. V, kn. 6, t. II, otd. 2, Vil'no, s. 128-131;

- Modest (Strel'bickij), 1867, *Suprasl'skij Blagovešenskij monastyr'*, „Vestnik Zapadnoj Rossii. Istoriko-literaturnyj žurnal”, g. V, kn.7, t. II, otd. 2, 1867, s. 1-3, 6-9, 11-15, 71-76;
- Mironowicz A., 2013, *Najstarszy Subbotnik ili Pominnik monasteru supraskiego*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 40, Białystok, s. 233-243;
- Mironowicz A., 2015, *Nieznane losy pierwszego ihumena supraskiego*, „Białostockie Teki Historyczne”, Białystok, nr 13, s. 33-75.
- Mironowicz A., *O pochodzeniu metropolity Józefa Soltana*, „Studia Religioznawcze”, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. LII, nr 4, 2019, s. 55-74.
- Mironowicz A., 1984, *Supraśl jako ośrodek kulturalno-religijny*, Leiman;
- Mironowicz A., 2009, *Związki monasteru supraskiego ze Świętą Górą Athos w XVI wieku*, [w:] *Święta Góra Athos w kulturze Europy. Europa w kulturze Athos*, pod red. M. Kuczyńskiej, Gniezno, s. 122-134;
- Morelowski M., 1939, *Zarys syntetyczny sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwiną*, Wilno;
- Nikolaj (Dalmatov), 1892, *Suprasl'skij Blagovešenskij monastyr'*, Sankt-Peterburg, s. 6-7, 22, 24-27, 45, 62, 455-456, 464;
- Pokryškin P. P., 1911, *Blagovešenskaâ cerkov' v Suprasl'skom monastyre*, [v:] *Sbornik arheografičeskich statej podnosenyj grafu A. A. Bobrinskomu, Sankt-Peterburg*, s. 222-237; *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, opr. Seweryn hr. Uruski, t. II, Warszawa 1905, s. 212;
- Rogov A. I., 1978, *Suprasl' kak odin iz centrov kul'turnyh svâzej Belorussii s drugimi slavânskimi stranami*, [v:] *Slavâne v èpohu feodalizma*, Moskva, s. 321-334;
- Rokicki R., 2006, *Gotyckie cerkwie na Litwie – inne spojrzenie*, „Modus: Prace z historii sztuki”, nr 7, s. 99-117;
- Stroev P. M., 2002, *Spiski ierarhov i nastoâtelej Monastyrej Rosijskijâ cerkvi*, Moskva, s. 543;
- Supraśl. Katakumba pobazylińska, Badania archeologiczno-architektoniczne*, Zakład Badań Archeologicznych SSP Uniwersytetu, Z. Skrok, T. Wilde, 1984. (maszynopis).
- Šaviskaâ L. L., Labincev Ū.A., 2003, *Literatura belorusov Pol'šy XV-XIX vv.*, Minsk, s. 61-71, 111.
- Szyszkowski Bogusz A., 1914, *Warowne zabytki architektury kościelnej w Polsce i na Litwie*, [w:] *Sprawozdanie Komisji do badań nad historią sztuki w Polsce*, t. IX, z. 3-4, Kraków;
- Uścińowicz J., *Ławra Supraska 1500-2014 - w stanie permanentnego niezrównoważenia. Pomiędzy destrukcją a odnowieniem*, „Architektura”, 2015; nr 8, s. 212-225.
- Wolff J., 1895, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, s. 618;
- Żychliński T., 1889, *Złota księga szlachty polskiej*, R. XI, Poznań, s. 17.

Rozmiar artykułu: 1,3 arkusza wydawniczego

ΕΛΠΙΣ

CZASOPISMO TEOLOGICZNE
KATEDRY TEOLOGII PRAWOSŁAWNEJ
UNIwersYTETU W BIAŁYMSTOKU

ADRES REDAKCJI
ul. Ludwika Zamenhofa 15, 15-435 Białystok, Polska
tel. 85 745-77-80, e-mail: elpis@uwb.edu.pl
www.elpis.uwb.edu.pl